

VÁLASZ

Prof. Dr. Szabó Zoltán, egyetemi tanár úr bírálataiban megfogalmazott kérdésekre és észrevételekre

a

„Pilóta nélküli légi jármű rendszerek koncepcionális-, és számítógéppel támogatott előzetes tervezése és vizsgálata”

című MTA doktora cím elnyerésére benyújtott értekezés vonatkozásában

Először is, szeretném megköszönni Szabó professzor úrnak az opponensi munkáját, és az opponenciájában feltett kérdéseket és észrevételeket, amelyekre az alábbiakban foglaltak szerint szeretnék válaszolni.

1. Az értekezés 3. fejezetével kapcsolatban feltett kérdés: „a felmérés óta eltelt időre tekintettel (2007) mennyire helytállóak ma a felmérés egyes következtetései?”

A feltett kérdésre válaszom a következő:

- A 2007. évi felmérés idején még nem létezett:
  - a NATO STANAG 4671 (Unmanned Aerial Vehicles Systems Airworthiness Requirements (USAR)), ami szinte első szabvány/szabályként 2009-ben lépett hatályba, amit Magyarország 2008-ban ratifikált, de nem vezetett be a hazai jogrendszerbe;
  - az EMAR (European Military Airworthiness Requirements) 21, 66, 145, 147 légi alkalmassági követelményrendszer;
  - az EU 2019/945, 2019/947 direktívái;
  - 'A pilóta nélküli állami légi járművek repüléséről' szóló 38/2021. (II.2.) Korm. rendelet.
- A 2007. évi felmérés papíralapú volt: a válaszadásra felkért szakemberek hagyományos, nyomtatott kérdőívet töltöttek ki, és küldték vissza kiértékelésre.
- A 2007. évi felmérés alapvető célja az volt, hogy vizsgálja a hazai lehetséges állami célú UAV alkalmazásokat, a lehetséges felhasználók elvárásait, az általuk támasztott műszaki-, földi és légi üzemeltetési elvárásokat, valamint egyéb, az UAVk tervezése (esetleges beszerzése) szempontjából fontos műszaki performanciákat.
- A 2007. évi és az UAV/UAS rendszerek alkalmazhatóságával kapcsolatos felmérés az UAV/UAS rendszerekről való gondolkodás az akkori állapotokat tükrözi. A 2007-ben elfogadott felfogás szerint az UAV/UAS rendszerek alkalmazása területeit két nagy csoportra osztották. Megkülönböztettek polgári-, és katonai UAV/UAS alkalmazásokat, mert abban a

korban az UAVk szélesebb körű alkalmazásairól szinte kizárólag csak katonai értelemben beszélhettünk. A katonai alkalmazások pedig jórészt a felderítési feladatok ellátására korlátozódtak (RQ-11/RQ-11B 'Raven', Elbit Skylark), bár már ebben az időben megjelentek a harcászati célú UAV/UAS-ek (pl. RQ-1/MQ-1A 'Predator', MQ-9A 'Reaper') is.

- A felmérés óta eltelt időszakban az UAVk egyre szélesebb körű alkalmazása miatt megváltozott a szakmai gondolkodás, és az UAVk lehetséges alkalmazását már az 'állami célú', és a 'nem állami célú' alkalmazások köré szokás csoportosítani.
- Napjainkban az 'állami célú' UAV/UAS rendszerek alkalmazása jóval túlmutat a katonai alkalmazásokon. Az UAVkat ma már széles körben alkalmazza a NAV (jövedéki termékek csempészete), a Rendőrség (bűnüldözési feladatok, közlekedésrendészet), Katasztrófavédelem (árvízvédelmi felderítési feladatok, 2010, 2013), Magyar Honvédség (határőrizeti feladatok) és más, kulcsfontosságú állami szerv (mezőgazdasági földterületek monitoringja, mezőgazdasági területek felmérése).
- Az állami célú (katonai, rendőri, katasztrófavédelmi, és egyéb célú) UAV/UAS rendszerek alkalmazása terén a 2007. évi felmérés adatait visszaigazolta az élet: a 2007.-ben szinte kizárólag katonai célú UAV/UAS alkalmazások és repülések mellett számottevővé vált egyéb állami szervezetek szerepvállalása is, az UAV/UAS rendszerek alkalmazása szélesebb körben valósul meg.
- Tekintettel arra, hogy a felmérés olyan kérdéseket is érintett, mint az UAVk lehetséges propulziós, hajtómű rendszerei, látva az alkalmazott hazai UAV eszközöket (SUAV, villamos hajtás, multirotoros elrendezés), a felmérés adatai máig relevánsak e területen, a felmérés eredményi hazai trendeket vetítettek előre.
- Az UAV/UAS rendszerek katonai alkalmazása terén időközben bekövetkezett változások, új alkalmazások (pl. cirkáló lőszer koncepció) megjelenése miatt a felmérés eredményeinek egy része ma már nem releváns. Ilyen performancia például az ismételt repülésekre (bevetésekre) felkészítés időszükséglete, vagy az UAV/UAS rendszerek indításához szükséges repülés előtti felkészítési idő, ugyanis ezen UAV/UAS rendszerek indítása sokszor előkészített, kazettás rendszerben történik, és az UAV/UAS rendszer leszállása nem tervezett. Megemlítem, hogy az egyszer használatos UAV drónok alkalmazása
- Az 'állami célú' alkalmazások területén – egyelőre – még várat magára az UAV/UAS rendszerek alkalmazása a nemzeti parkok, a vízügyi igazgatóságok, a természetvédelmi területek, a növényvilág, az állatvilág megfigyelése, valamint a klíma, és a klímaváltozással kapcsolatos adatgyűjtések terén.
- A 'nem állami' célú repülések terén is óriási mértékben fejlődött az UAV/UAS piac, ami napjainkban főként a precíziós mezőgazdasági igények kielégítését jelenti (felderítés, permetezés). E területen a felmérés eredményei relevánsak, és fontosak úgy az UAVk beszerzése, mint az üzemeltetésük terén is, a hatékonyság javítása érdekében.

- A 'nem állami célú' UAV/UAS rendszerek egyik ígéretes alkalmazása a különféle logisztikai-, és szállítási feladatok végrehajtása, ami az UAV/UAS rendszerek tervezésén, gyártásán, és használatának kérdésein túl olyan problémákat is feszeget, mint az UAV/UAS rendszerek integrálása a légiközlekedésbe.

A 2007. évi felmérés az UAVk széleskörű hazai felhasználását vizsgálta, ami kiindulási alapot adott a különféle célra szánt UAV/UAS rendszerek koncepcionális tervezéséhez.

Az UAV/UAS rendszerek tervezésében és gyártásában ma már sokszor nem maga a tervezés, a gyártás, vagy éppen az üzemeltetés a legnagyobb mérnöki-tervezői szakmai és tudományos kihívás, hanem a méretek drasztikus csökkenése, valamint az alkalmazók nem feltétlenül 'jó' szándéka miatt az UAVk elleni tevékenység, azok felderítése, és az állami célú katonai alkalmazások során az ellenséges célú UAV/UASk hatástalanítása, vagy megsemmisítése jelenti a legnagyobb tudományos-, és szakmai kihívást.

2. Az értekezés 6. és 7. fejezetével kapcsolatban feltett kérdések:

- 2.1. „A fejezet folytonos idejű modellekre tartalmaz eredményeket. Az implementáció során mennyire befolyásolja az eredményeket a diszkretizáció (mintavételi idő)?”
- 2.2. „Mennyire alkalmasak az agresszív manőverek tervezésére/kivitelezésére a felvonultatott módszerek?”

A kérdés első, 2.1. részére vonatkozó válaszom a következő:

A folytonos idejű rendszermodellek diszkrét idejű modellek történő konverziója során egyik nagy kihívás a mintavételezési idő, vagy frekvencia helyes felvétele.

A megfelelő mintavételezési idő meghatározására több módszer is kínálkozik:

- ha ismert a folytonos, önbeálló rendszer átmeneti függvénye, akkor az inflexió ponthoz húzott érintő segítségével a T_0 mintavételezési idő már könnyen meghatározható: $T_0 \leq T/10$, ahol T a beállási idő.
- ha a folytonos rendszer zajjal terhelt, akkor megkeressük azt a legnagyobb frekvenciát, ami még érdemben befolyásolja a modellalkotást, és a Fourier-sorban a legnagyobb frekvenciájú jel periódusidejének 1/20 részével számolunk.

A nem megfelelő mintavételezési frekvencia az alább kísérő jelenséggel járhat:

- túlságosan nagy mintavételezési frekvencia esetén a túlméretezés miatt előálló nagyszámú, 'felesleges' adat, és annak a későbbi feldolgozása nagyobb számítási igényt és nagyobb számítási teljesítményt követel meg;
- az alulméretezett mintavételezés esetén előfordulhat, hogy az eredeti folytonos rendszer modelljét a diszkrét adatokból nem sikerül megfelelő pontossággal rekonstruálni.

Bár a dolgozat folytonos rendszermodelleket használt, és az rendelkezésre álló kisméretű UAV identifikált modelljei rendelkezésre álltak, felmerül a kérdés, hogy ebben az esetben, mi az a

mintavételezési frekvencia, amit elfogadunk, mint 'jó' értéket, az egyik meghatározó UAV robotpilóta gyártó javaslata az 1. ábrán látható adattáblán látható.

MicroPilot
World Leaders in Small UAV Autopilots

www.micropilot.com
info@micropilot.com
+1.204.344.5558
Copyright 2005 MicroPilot

Specifications

Servos

- elevon, flaperons, 4 servo flap/aileron, separate flaps, v-tail, x-tail, split rudders
- 8 / 16 / 24 servos
- 50 Hz servo update rate
- separate servo and main battery power supply
- separate voltage monitor for main and servo battery power supplies
- integrated RC override
- 11 bit servo resolution
- extra ADC channels and 3-axis magnetometer available as an option

Navigation

- 1 Hz GPS update rate
- move servo at waypoint
- change altitude at waypoint
- change airspeed at waypoint
- user definable holding patterns
- user definable error handlers
- RPV and UAV modes
- supports DGPS accuracy
- 1000 waypoint command buffer

Telemetry, Datalog & Video

- telemetry (100 user defined fields transmitted each second)
- 5 Hz telemetry update rate
- onboard datalog: 47 fields, 1.5 MB
- 5 Hz datalog update rate
- video overlay (16 user definable fields)

Control System

- 30 Hz PID loop update rate
- gain scheduling for optimum performance
- rudder aileron feed forward for improved turn performance
- aileron elevator feed forward for improved altitude hold during turns
- autonomous takeoff and landing
- user definable PID feedback loops
- user definable table lookup functions
- MP plugin compatible

HORIZON^{MP}

- HORIZON^{MP} ground control software included with system
- MP2028^g simulator for operator training
- in-flight adjustable gains
- change waypoints in-flight
- payload servos controlled from ground station
- point and click waypoint editor

1. ábra. Az MP2028g Miniature UAV Autopilot

Forrás: <https://www.micropilot.com/pdf/mp2028g.pdf>. letöltve: 2024. szeptember 2.

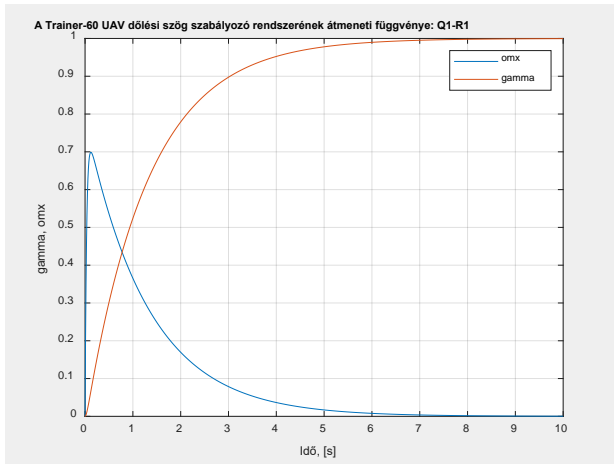
A gyártó az UAV PID-szabályozó hurokjaiban $f = 30 \text{ Hz}$ mintavételezési frekvenciát javasol. Tekintettel arra, hogy a Trainer-60 UAV is a 'Small' kategóriába tartozik, így elfogadjuk a gyártó ajánlását az általuk is alkalmazott mintavételezési frekvenciára.

Az UAV vizsgálandó zárt szabályozási rendszerének mintavételezése során, tekintettel a zárt szabályozási rendszer viselkedésére és a minőségi jellemzőire, valamint figyelembe véve a MicroPilot robotpilótákban alkalmazott mintavételezési alappfrekvenciát, a további vizsgálataimhoz az alábbi, általam javasolt mintavételezési frekvenciákkal számolok:

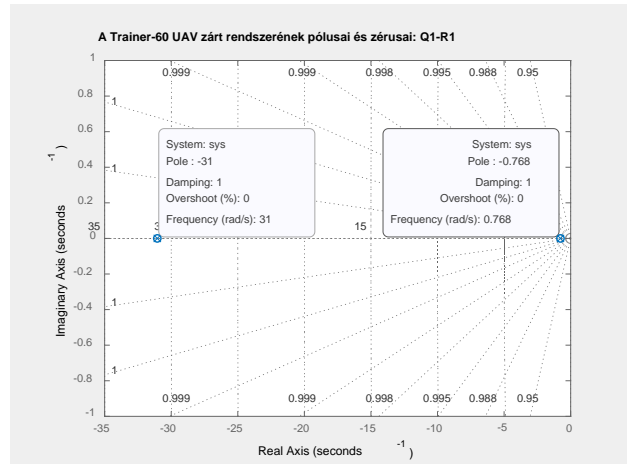
- mintavételezési alappfrekvencia: $f = 30 \text{ Hz}$;
- 'alulmintavételező' frekvencia: $f = 10 \text{ Hz}$;
- 'túlmintavételező' frekvencia: $f = 50 \text{ Hz}$.

I. A folytonos rendszer átmeneti függvényei

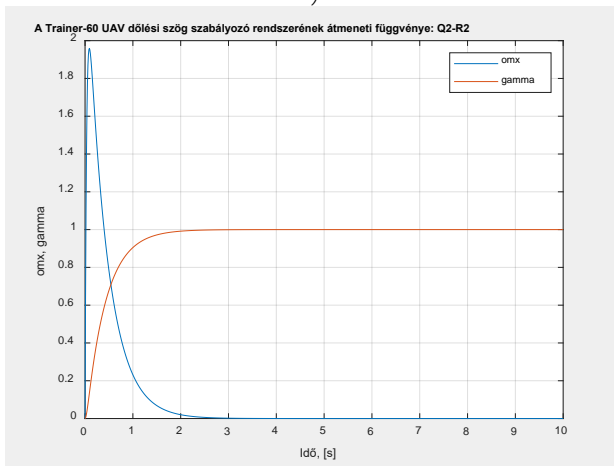
A Trainer-60 kisméretű UAV folytonos zárt szabályozás rendszerének átmeneti függvényeit és minőségi jellemzőit a 2. ábrán láthatjuk.

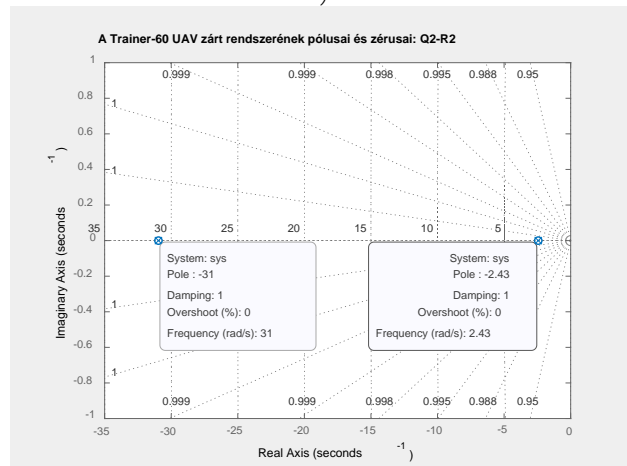
a)

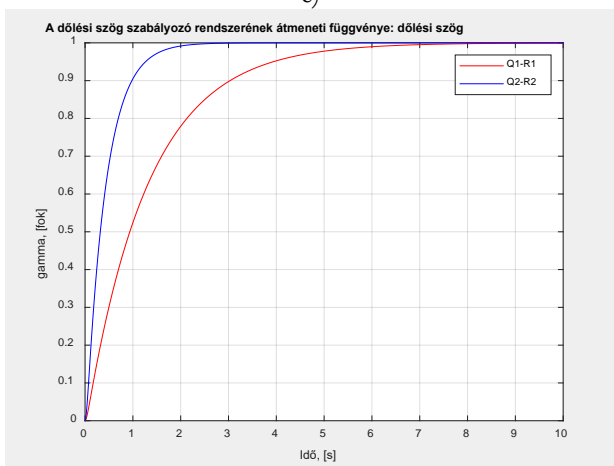
b)

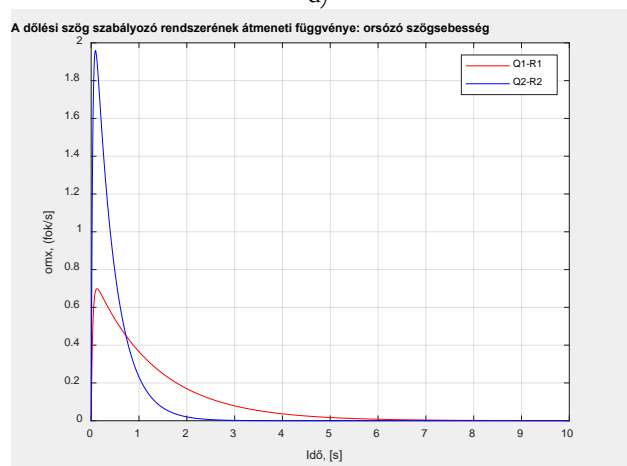
c)

d)

e)

f)

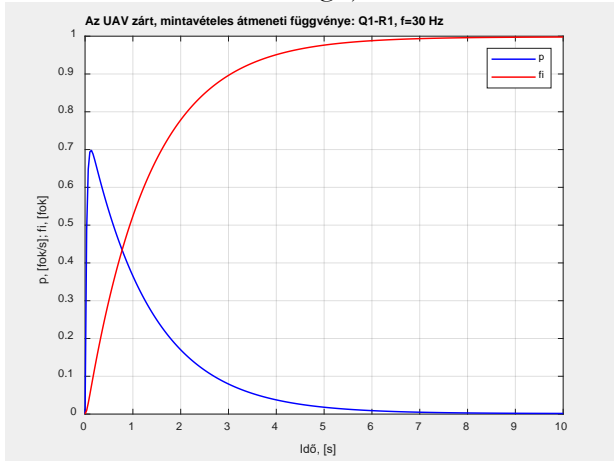
2. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos zárt szabályozási rendszerének viselkedése.

A 2. ábra alapján könnyű belátni, hogy a szabályozótervezés során felvett $Q2 - R2$ súlyozás lényeges mértékben csökkentette a transziens időt, gyorsította az UAV zárt szabályozási rendszerének a beállítását, bár a transziens kezdetén az orsózó szögsebesség jóval gyorsabban

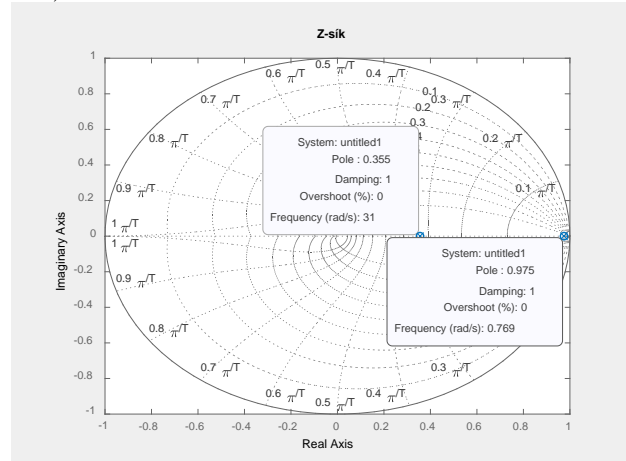
változik, az egységnyi súlyozáshoz képest. A folytonos, zárt szabályozási rendszer egyik pólusa a komplex síkon a $p_1 = -2,43$ helyre esik, ami kisértékű tartalékokra utal. Ha a meglévő tartalékok nem elégítik ki a tartalékokra (erősítés és fázis) előírt követelményeket, akkor új szabályozó felvételére van szükség.

II. Rendszervizsgálat a mintavételezési $f = 30 \text{ Hz}$ alappfrekvencián

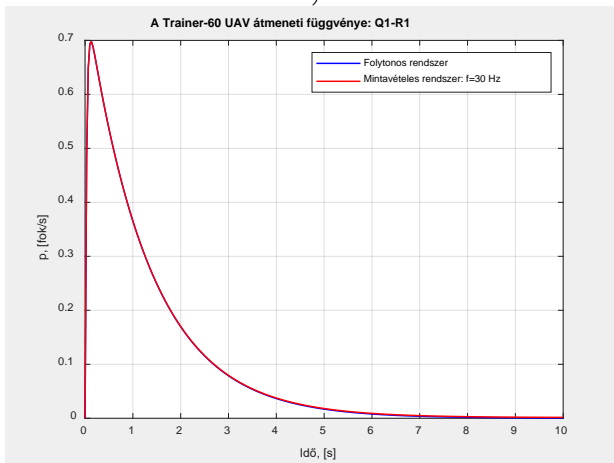
Az UAV zárt mintavételes szabályozási rendszerének átmeneti függvényeit a 'Q1-R1' súlyozás mellett, és annak minőségi jellemzőit a 3. ábra mutatja be.

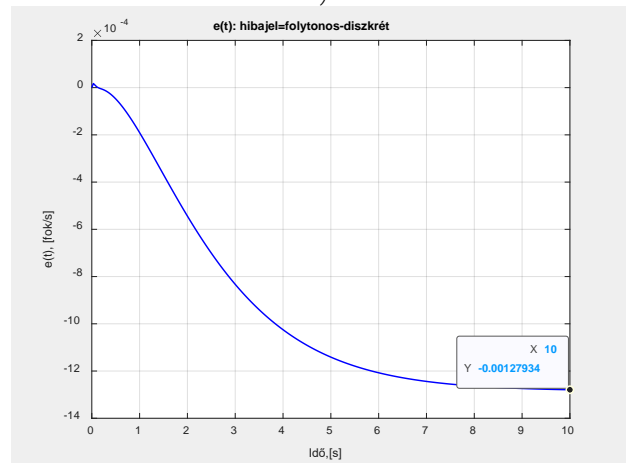
a)

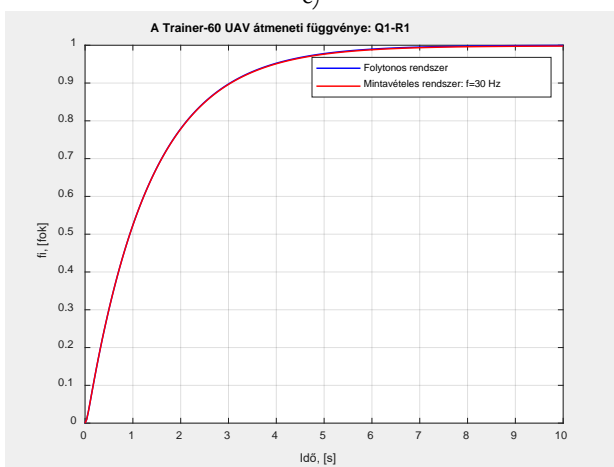
b)

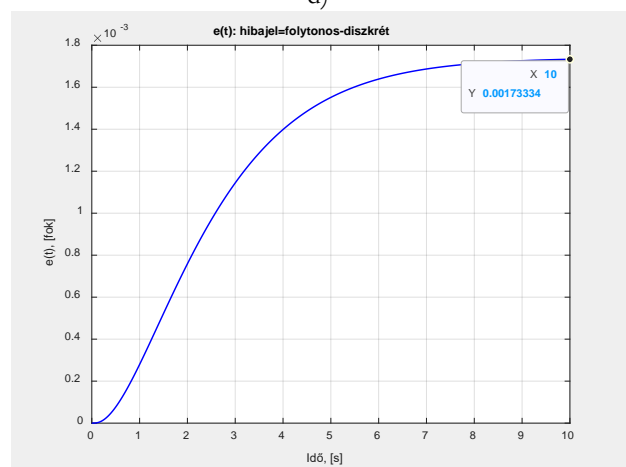
c)

d)

e)

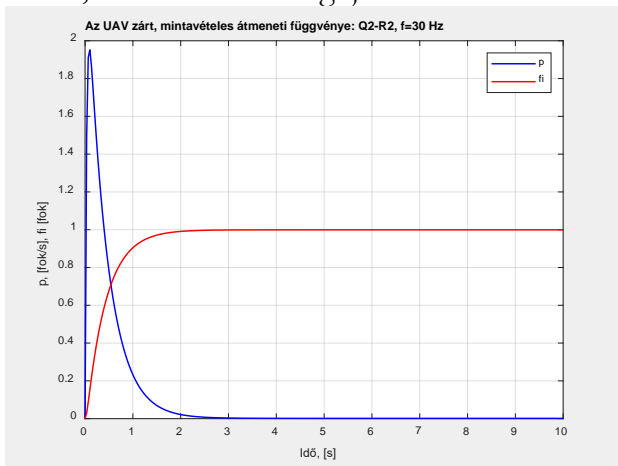
f)

3. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

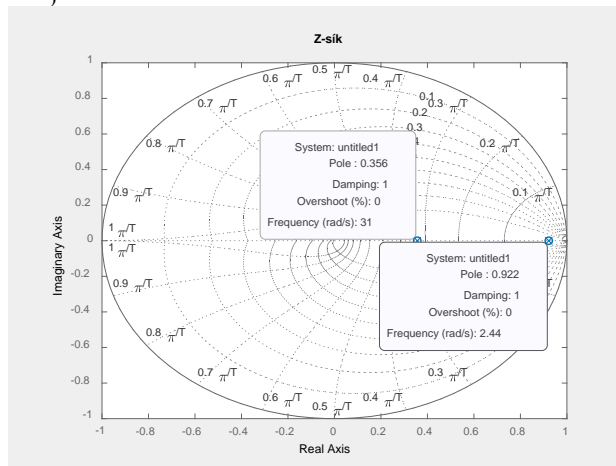
A 3. ábrán látható eredmények értékelése:

- 1) a folytonos idejű, zárt szabályozási rendszert mintavételezése után (3. a) ábra) megvizsgáltam a stabilitási viszonyokat (3. b) ábra). A zárt, mintavételes szabályozási rendszer a z -síkon, az egységnyi sugarú körön belül két pólussal rendelkezik: $z_1 = 0,355$, és $z_2 = 0,975$. A tranziens folyamatok $\xi = 1$ csillapítási tényezővel rendelkeznek.
- 2) Bár a mintavételes, zárt szabályozási rendszer stabilis, de a z -karakterisztikus egyenlet z_2 gyöke nagyon közel helyezkedik el az egységnyi sugarú kör vonalához, ami egyben a stabilis működés határát is jelenti.
- 3) Ha a jelenleg meglévő tartalékokra előírnak értékeket és szigorúbb követelményeket támasztanak, akkor előfordulhat, hogy a zárt szabályozás szabályozóját újra kell tervezni.
- 4) összehasonlítva a folytonos, és a mintavételezett zárt rendszerek viselkedését, azt állapíthatjuk meg, hogy úgy az orsózó szögsebesség (3. c) ábra), mint az orsózó szög (3. e) ábra) esetén a folytonos és a mintavételes rendszer viselkedése között csak nagyon kisértékű eltérés mérhető (3. d) és 3. f) ábrák).
- 5) Az orsózó szögsebesség esetén a hibajel stacioner értéke $e(\infty) = 1,27934 \cdot 10^{-7} \text{ fok/s}$, míg a dőlési szög esetén a maradó hiba értéke állandósult állapotban $e(\infty) = 1,73334 \cdot 10^{-6} \text{ fok}$.
- 6) Mindkét állapotváltozó viselkedésére elmondhatjuk, hogy a mintavételezés csak nagyon kis hibát eredményezett, a maradó hiba értéke gyakorlatilag a számítások numerikus pontosságának felel meg, és maga a mintavételezés pedig érdemben nem befolyásolja.
- 7) Megemlíteni szükséges, hogy a performanciák, a minőségi jellemzők tekintetében az UAVk automatikus repülésszabályozó rendszereire máig nincs kidolgozott, egységes szabály-, vagy szabvány rendszer, de a rendelkezésre álló előzetes adatok és tapasztalatok nagyban segíthetik az UAV robotpilóták előzetes számítógépes tervezését.
- 8) Ily módon, az UAV robotpilóták tervezése során a tervező maga állít fel követelményrendszert, amire tervezi a zárt szabályozási rendszereket.
- 9) Sok robotpilóta tervező és forgalmazó ma már automatikusan önhangoló, optimális robotpilótákat tervez, és a kis UAV kategóriában a robotpilóták máig PID-szabályozókat használnak.

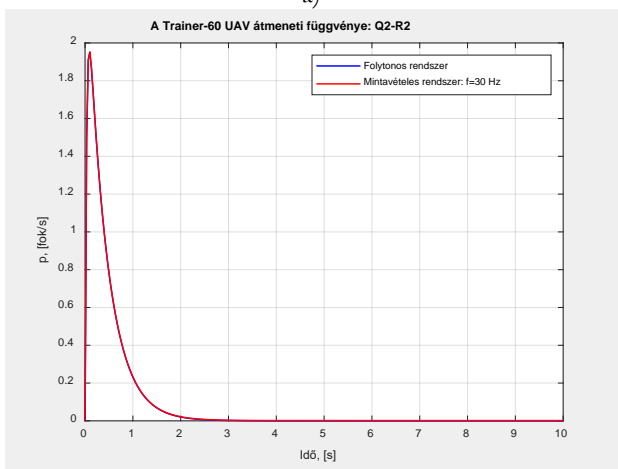
Az UAV zárt mintavételes szabályozási rendszerének átmeneti függvényeit a 'Q2-R2' súlyozás mellett, és annak minőségi jellemzőit a 4. ábra mutatja be.

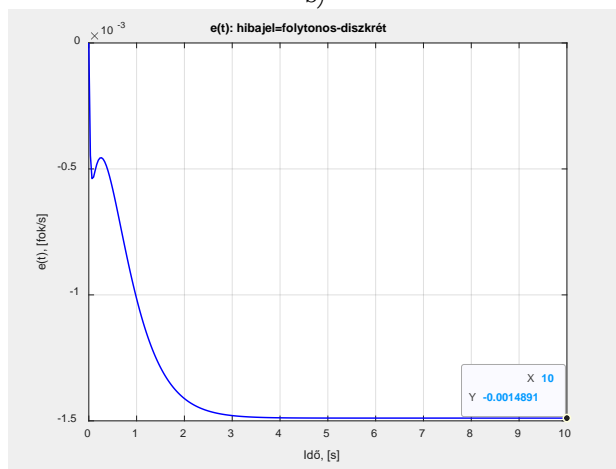
a)

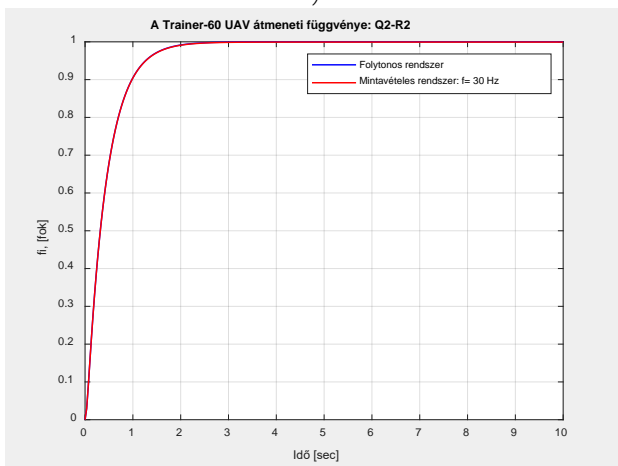
b)

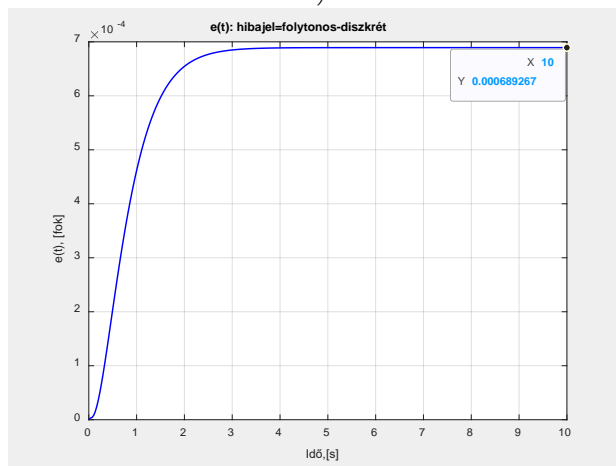
c)

d)

e)

f)

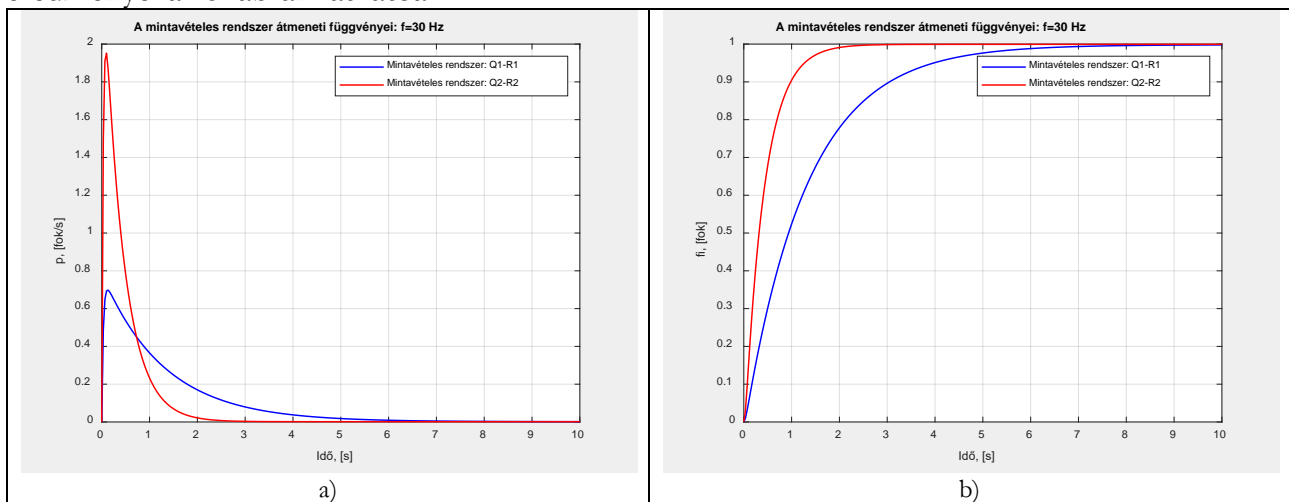
4. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

A 4. ábrán látható eredmények értékelése:

- 1) a folytonos idejű, zárt szabályozási rendszert mintavételezése után (4. a) ábra) megvizsgáltam a stabilitási viszonyokat (4. b) ábra). A zárt, mintavételes szabályozási rendszer a z -síkon, az egységnyi sugarú körön belül két pólussal rendelkezik: $z_1 = 0,356$, és $z_2 = 0,922$. A tranziens folyamatok $\xi = 1$ csillapítási tényezővel rendelkeznek.
- 2) A 'Q2-R2' súlyozással tervezett rendszer z -karakterisztikus egyenletének z_2 gyöke távolodott az egységnyi sugarú kör vonalától, ami egyben a tartalékok növekedését jelenti.
- 3) összehasonlítva a folytonos, és a mintavételezett zárt rendszerek viselkedését, azt állapíthatjuk meg, hogy úgy az orsózó szögsebesség (4. c) ábra), mint az orsózó szög (4. e) ábra) esetén a folytonos és a mintavételes rendszer viselkedése között csak nagyon kisértékű eltérés mérhető (4. d) és 4. f) ábrák). Az orsózó szögsebesség esetén a hibajel stacioner értéke $e(\infty) = -1,4891 \cdot 10^{-7} \text{ fok/s}$, míg a dőlési szög esetén a maradó hiba értéke állandósult állapotban $e(\infty) = 6,89267 \cdot 10^{-8} \text{ fok}$.
- 4) Mindkét állapotváltozó viselkedésére elmondhatjuk, hogy a mintavételezés csak nagyon kis hibát eredményezett, a maradó hiba értéke gyakorlatilag a számítások numerikus pontosságának felel meg, és maga a mintavételezés pedig érdemben nem befolyásolja sem a zárt szabályozási rendszer stabilitását, sem pedig annak minőségét, performanciáit.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a szabályozótervezés során alkalmazott különféle súlyozó mátrixok hogyan befolyásolják a mintavételes rendszer viselkedését. A számítógépes szimuláció eredményei az 5. ábrán láthatóak.

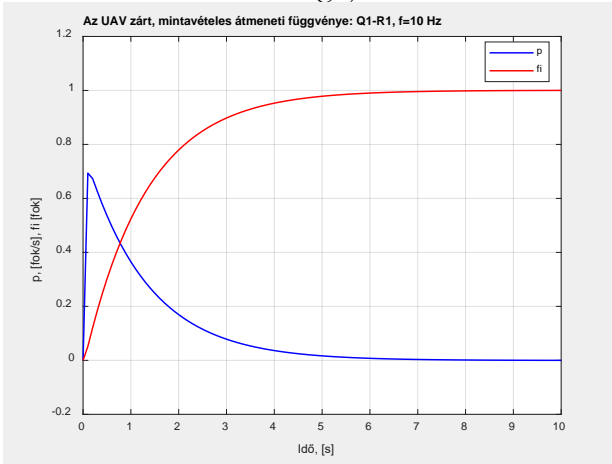

5. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

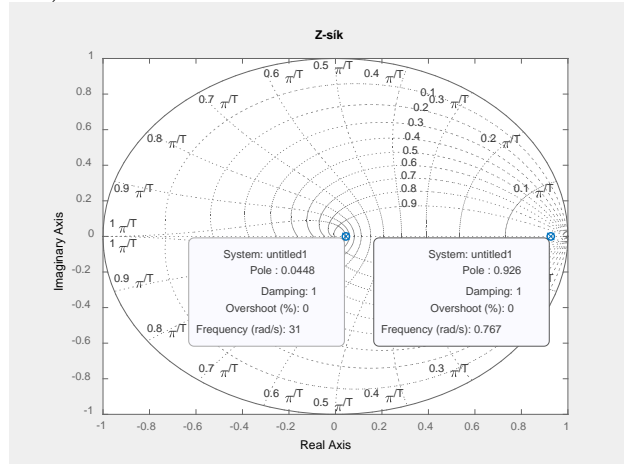
Az 5. ábrán jól látható, hogy a súlyozó mátrixok értékei nagyban befolyásolják a mintavételes zárt szabályozási rendszer viselkedését. A zárt, mintavételes rendszer működése és minőségi jellemzői, performanciái tekintetében a szabályozótervezés során alkalmazott súlyozás az, ami meghatározza a rendszer viselkedését.

III. Rendszervizsgálat az 'alulmintavételező' $f = 10 \text{ Hz}$ frekvencián

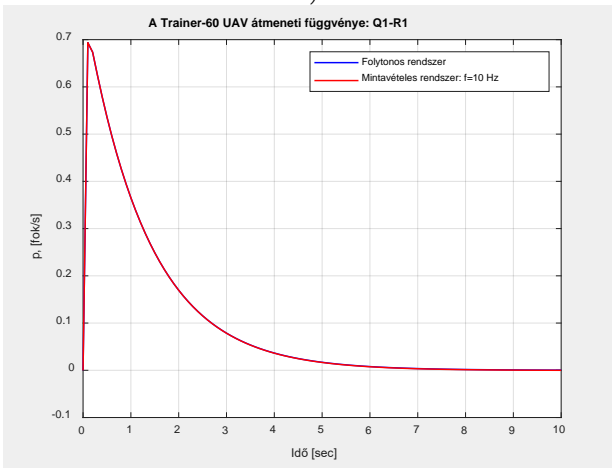
Az UAV zárt mintavételes szabályozási rendszerének átmeneti függvényeit a 'Q1-R1' súlyozás mellett, és annak minőségi jellemzőit a 6. ábra mutatja be.

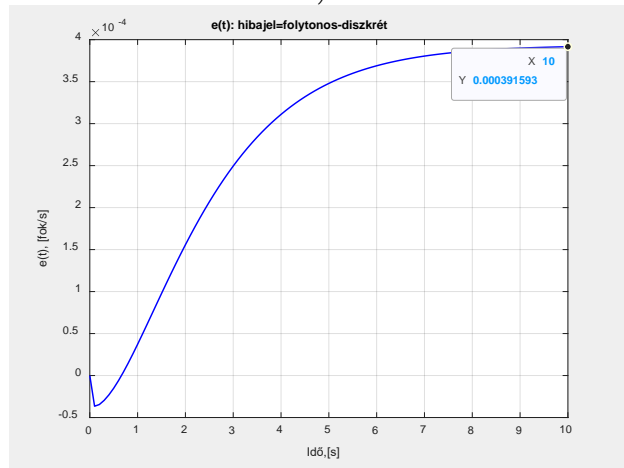
a)

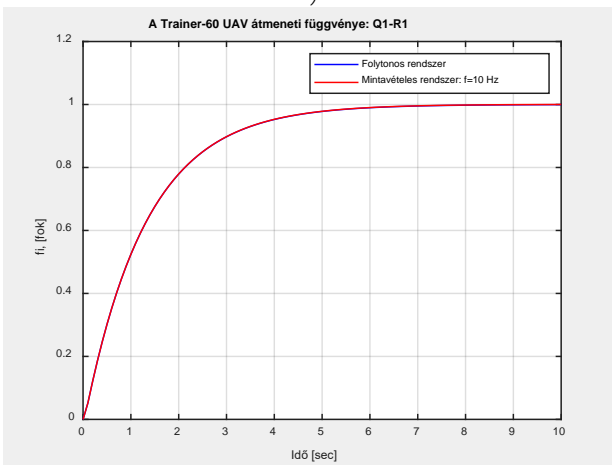
b)

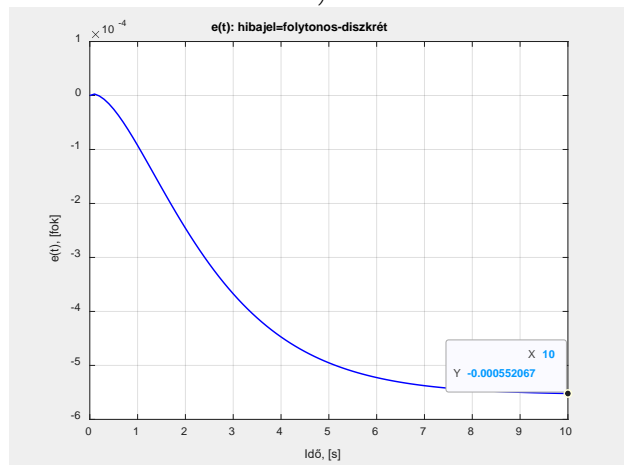
c)

d)

e)

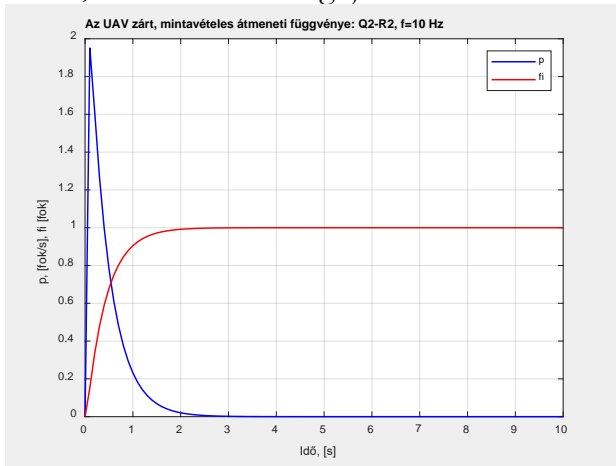
f)

6. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

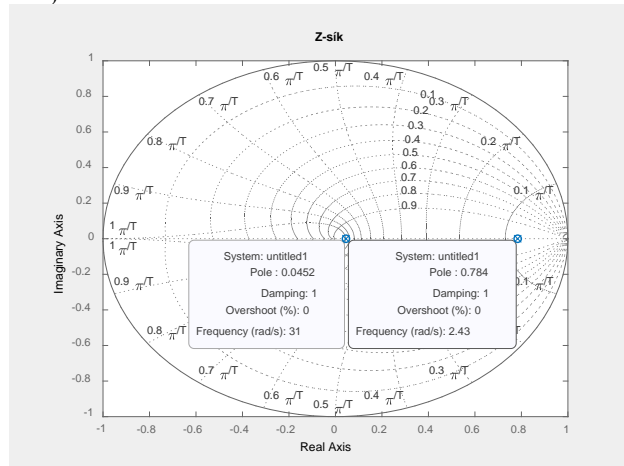
A 6. ábrán látható eredmények értékelése:

- 1) a folytonos idejű, zárt szabályozási rendszert mintavételezése után (6. a) ábra) megvizsgáltam a stabilitási viszonyokat (6. b) ábra). A zárt, mintavételes szabályozási rendszer a z -síkon, az egységnyi sugarú körön belül két pólussal rendelkezik: $z_1 = 0,0448$ és $z_2 = 0,926$. A tranziens folyamatok $\xi = 1$ csillapítási tényezővel rendelkeznek.
- 2) Bár a mintavételes, zárt szabályozási rendszer stabilis, de a z -karakterisztikus egyenlet z_1 gyöke nagyon közel helyezkedik el az origóhoz.
- 3) Ha a jelenleg meglévő tartalékokra előírnak értékeket és szigorúbb követelményeket támasztanak, akkor előfordulhat, hogy a zárt szabályozás szabályozóját újra kell tervezni.
- 4) összehasonlítva a folytonos, és a mintavételezett zárt rendszerek viselkedését, azt állapíthatjuk meg, hogy úgy az orsózó szögsebesség (6. c) ábra), mint az orsózó szög (6. e) ábra) esetén a folytonos és a mintavételes rendszer viselkedése között csak nagyon kisértékű eltérés mérhető (6. d) és (6. f) ábrák).
- 5) Az orsózó szögsebesség esetén a hibajel stacioner értéke $e(\infty) = 3,91593 \cdot 10^{-8} \text{ fok/s}$, míg a dőlési szög esetén a maradó hiba értéke állandósult állapotban $e(\infty) = 5,52067 \cdot 10^{-8} \text{ fok}$.
- 6) Mindkét állapotváltozó viselkedésére elmondhatjuk, hogy a mintavételezés csak nagyon kis hibát eredményezett, a maradó hiba értéke gyakorlatilag a számítások numerikus pontosságának felel meg, és maga a mintavételezés pedig érdemben nem befolyásolja.

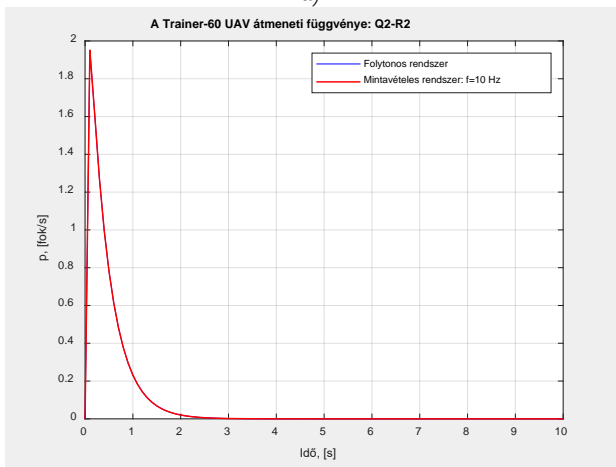
Az UAV zárt mintavételes szabályozási rendszerének átmeneti függvényeit a 'Q2-R2' súlyozás mellett, és annak minőségi jellemzőit a 7. ábra mutatja be.

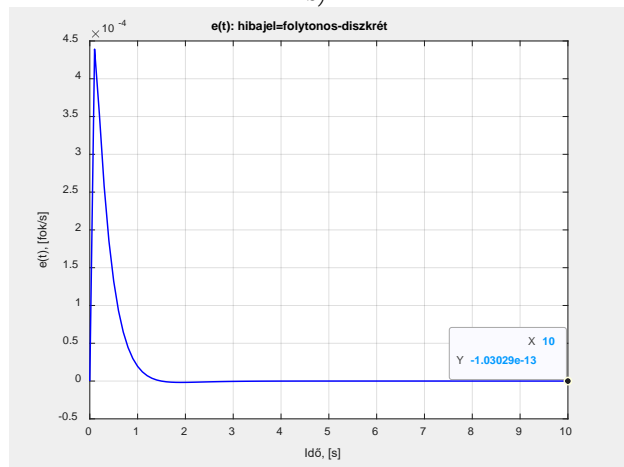
a)

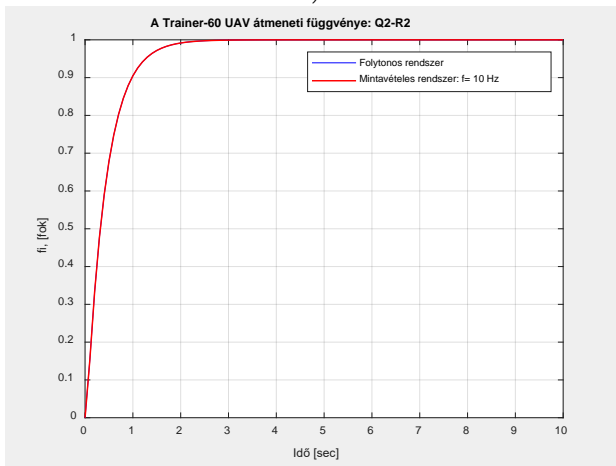
b)

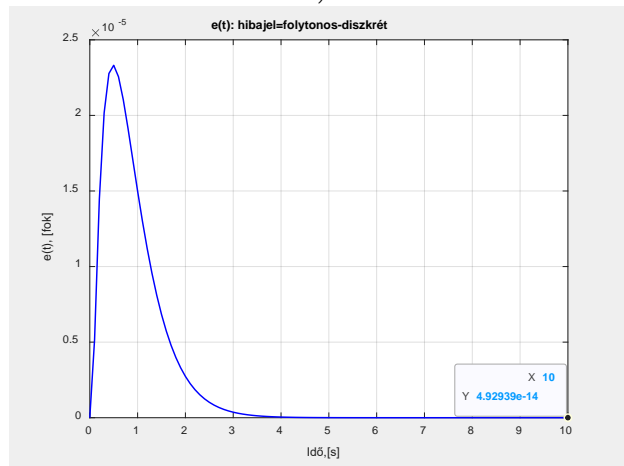
c)

d)

e)

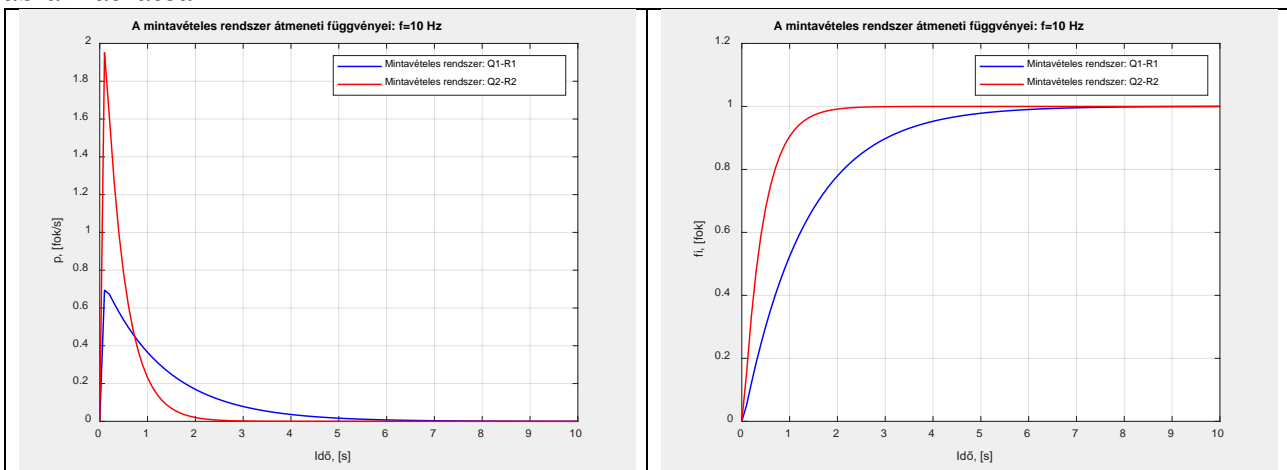
f)

7. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

A 7. ábrán látható eredmények értékelése:

- 1) a folytonos idejű, zárt szabályozási rendszert mintavételezése után (7. a) ábra) megvizsgáltam a stabilitási viszonyokat (7. b) ábra). A zárt, mintavételes szabályozási rendszer a z -síkon, az egységnyi sugarú körön belül két pólussal rendelkezik: $z_1 = 0,0452$ és $z_2 = 0,784$. A tranziens folyamatok $\xi = 1$ csillapítási tényezővel rendelkeznek.
- 2) Bár a mintavételes, zárt szabályozási rendszer stabilis, de a z -karakterisztikus egyenlet z_1 gyöke most is nagyon közel helyezkedik el az origóhoz.
- 3) Ha a jelenleg meglévő tartalékokra előírnak értékeket és szigorúbb követelményeket támasztanak, akkor előfordulhat, hogy a zárt szabályozás szabályozóját újra kell tervezni.
- 4) összehasonlítva a folytonos, és a mintavételezett zárt rendszerek viselkedését, azt állapíthatjuk meg, hogy úgy az orsózó szögsebesség (7. c) ábra), mint az orsózó szög (7. e) ábra) esetén a folytonos és a mintavételes rendszer viselkedése között csak nagyon kisértékű eltérés mérhető (7. d) és (7. f) ábrák).
- 5) Az orsózó szögsebesség esetén a hibajel stacioner értéke $e(\infty) = -1,03029 \cdot 10^{-17} \text{ fok/s}$, míg a dőlési szög esetén a maradó hiba értéke állandósult állapotban $e(\infty) = 4,92939 \cdot 10^{-19} \text{ fok}$.
- 6) Mindkét állapotváltozó viselkedésére elmondhatjuk, hogy a mintavételezés csak nagyon kis hibát eredményezett, a maradó hiba értéke gyakorlatilag a számítások numerikus pontosságának felel meg, és maga a mintavételezés pedig érdemben nem befolyásolja.

Vizsgáljuk meg, hogy a szabályozótervezés során alkalmazott különféle súlyozó mátrixok hogyan befolyásolják a mintavételes rendszer viselkedését. A számítógépes szimuláció eredményei a 8. ábrán láthatóak.

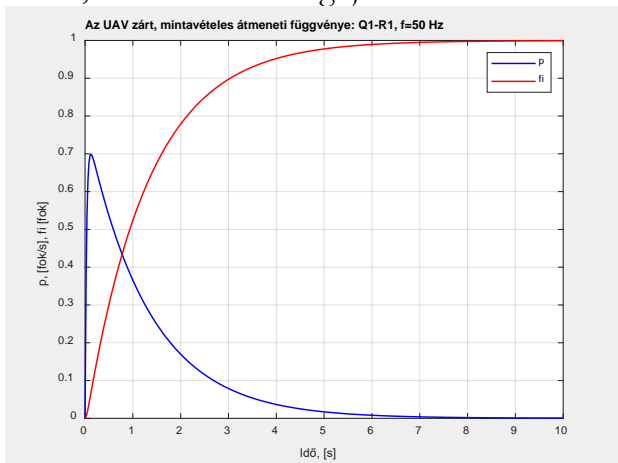

8. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

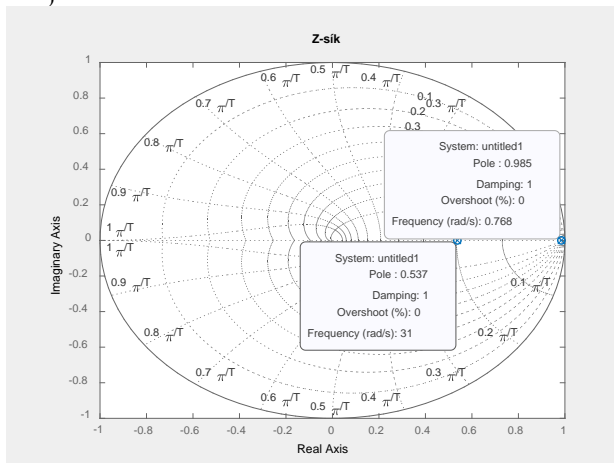
A 8. ábrán jól látható, hogy a súlyozó mátrixok értékei nagyban befolyásolják a mintavételes zárt szabályozási rendszer viselkedését. A zárt, mintavételes rendszer működése és minőségi jellemzői, performanciáinak változása tekintetében a szabályozótervezés során alkalmazott súlyozás az, ami meghatározza a rendszer viselkedését, mintsem a mintavételezés frekvenciája.

IV. Rendszervizsgálat a 'túlmintavételező' $f = 50 \text{ Hz}$ frekvencián

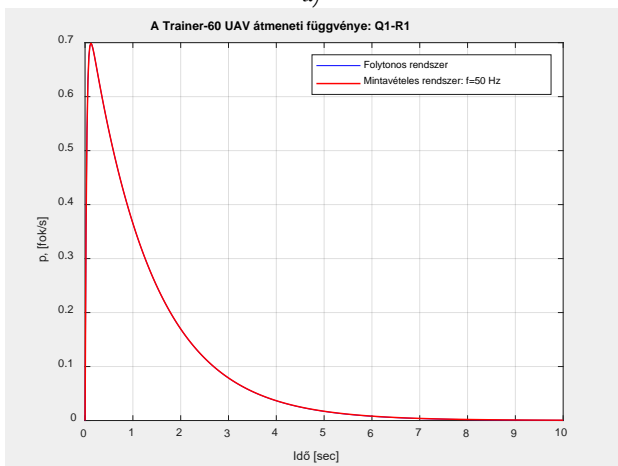
Az UAV zárt mintavételes szabályozási rendszerének átmeneti függvényeit a 'Q1-R1' súlyozás mellett, és annak minőségi jellemzőit a 9. ábra mutatja be.

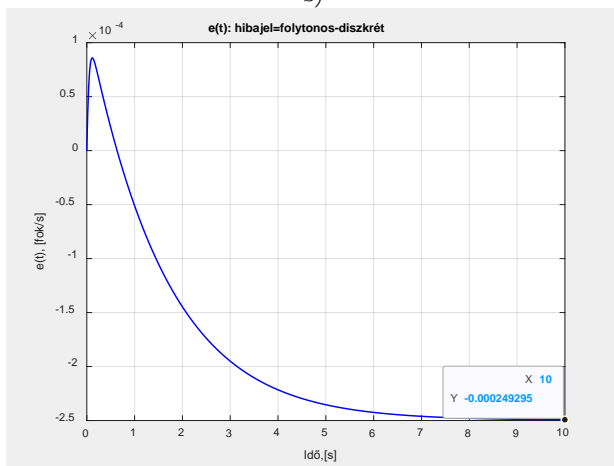
a)

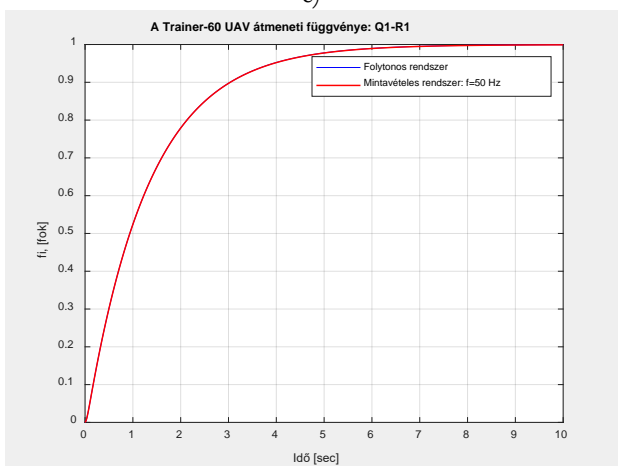
b)

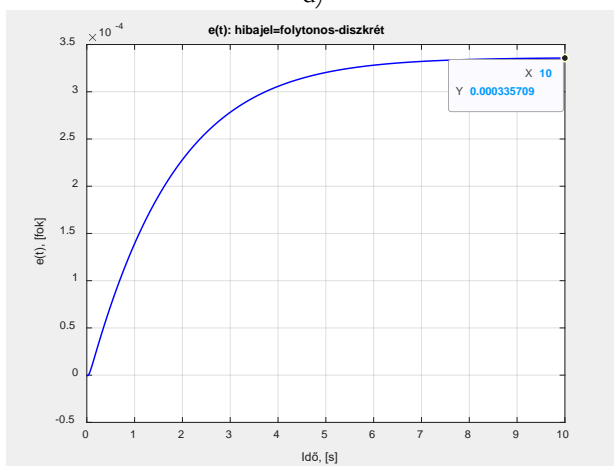
c)

d)

e)

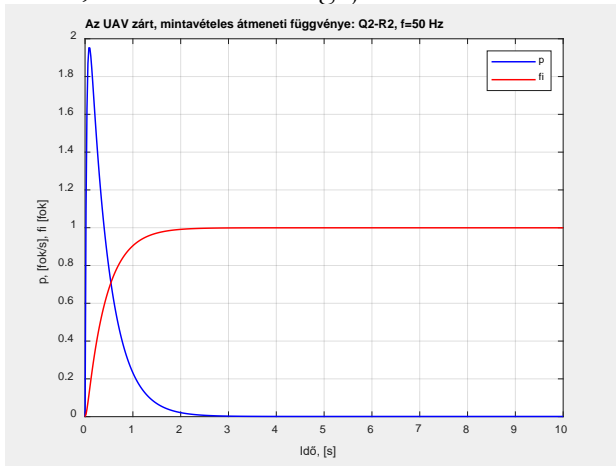
f)

9. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

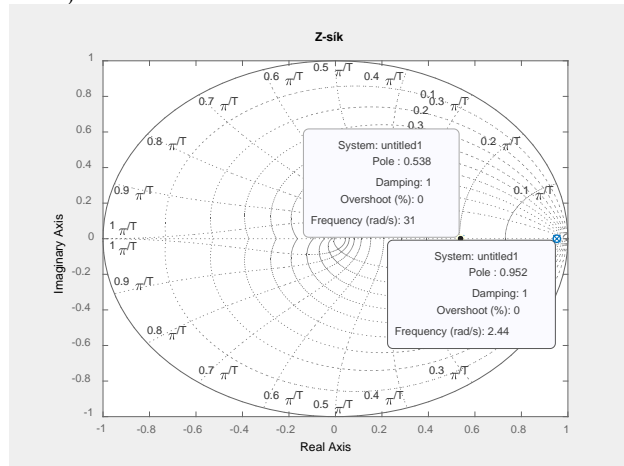
A 9. ábrán látható eredmények értékelése:

- 1) a folytonos idejű, zárt szabályozási rendszert mintavételezése után (9. a) ábra) megvizsgáltam a stabilitási viszonyokat (9. b) ábra). A zárt, mintavételes szabályozási rendszer a z -síkon, az egységnyi sugarú körön belül két pólussal rendelkezik: $z_1 = 0,537$ és $z_2 = 0,985$. A tranziens folyamatok $\xi = 1$ csillapítási tényezővel rendelkeznek.
- 2) Bár a mintavételes, zárt szabályozási rendszer stabilis. megállapíthatjuk, hogy a mintavételezési frekvencia növelése a z -karakterisztikus egyenlet korábbi $z_1 = 0,0452$ gyökét a z -síkon az origótól lényeges mértékben távolította el.
- 3) Ha a jelenleg meglévő tartalékokra előírnak értékeket és szigorúbb követelményeket támasztanak, akkor előfordulhat, hogy a zárt szabályozás szabályozóját újra kell tervezni.
- 4) összehasonlítva a folytonos, és a mintavételezett zárt rendszerek viselkedését, azt állapíthatjuk meg, hogy úgy az orsózó szögsebesség (9. c) ábra), mint az orsózó szög (9. e) ábra) esetén a folytonos és a mintavételes rendszer viselkedése között csak nagyon kisértékű eltérés mérhető (9. d) és (9. f) ábrák).
- 5) Az orsózó szögsebesség esetén a hibajel stacioner értéke $e(\infty) = 2,49295 \cdot 10^{-8} \text{ fok/s}$, míg a dőlési szög esetén, a maradó hiba értéke állandósult állapotban $e(\infty) = 3,35709 \cdot 10^{-8} \text{ fok}$.
- 6) Mindkét állapotváltozó viselkedésére elmondhatjuk, hogy a mintavételezés csak nagyon kis hibát eredményezett, a maradó hiba értéke gyakorlatilag a számítások numerikus pontosságának felel meg, és maga a mintavételezés pedig érdemben nem befolyásolja.

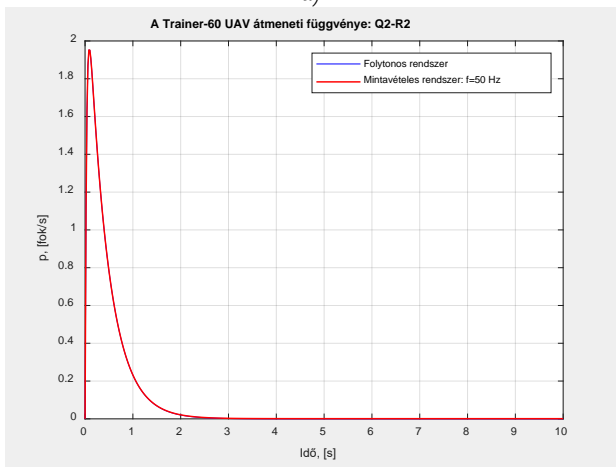
Az UAV zárt mintavételes szabályozási rendszerének átmeneti függvényeit a 'Q2-R2' súlyozás mellett, és annak minőségi jellemzőit a 10. ábra mutatja be.

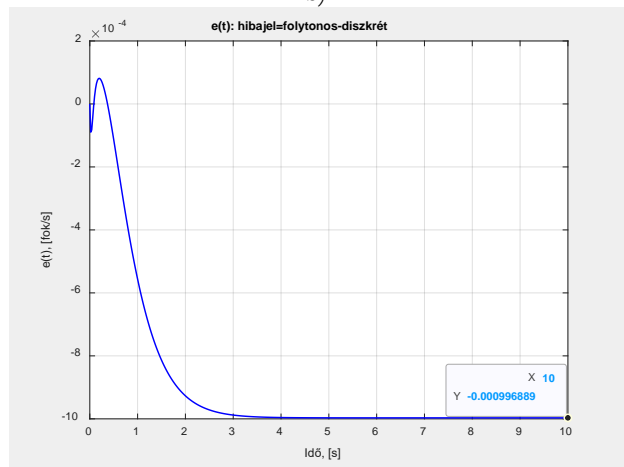
a)

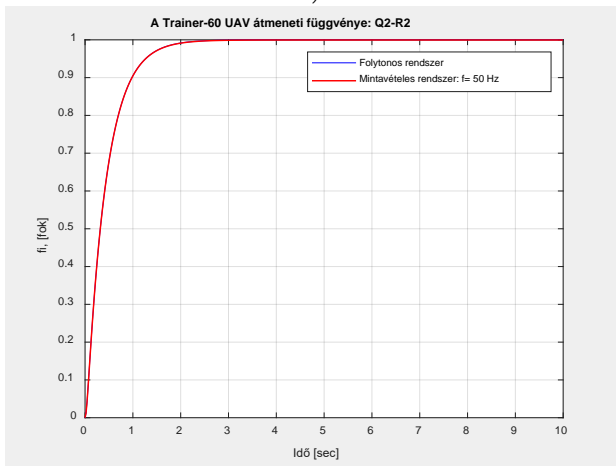
b)

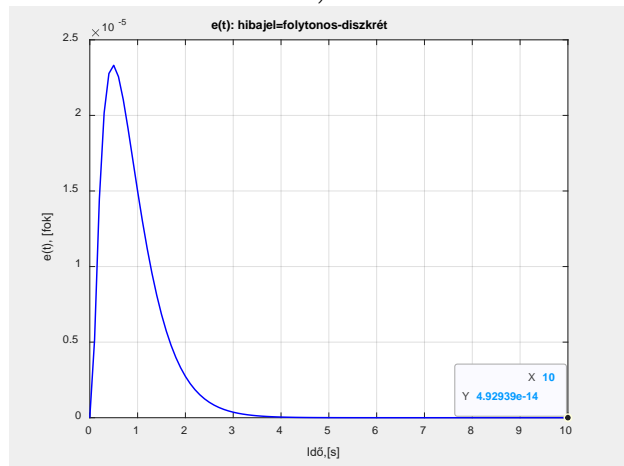
c)

d)

e)

f)

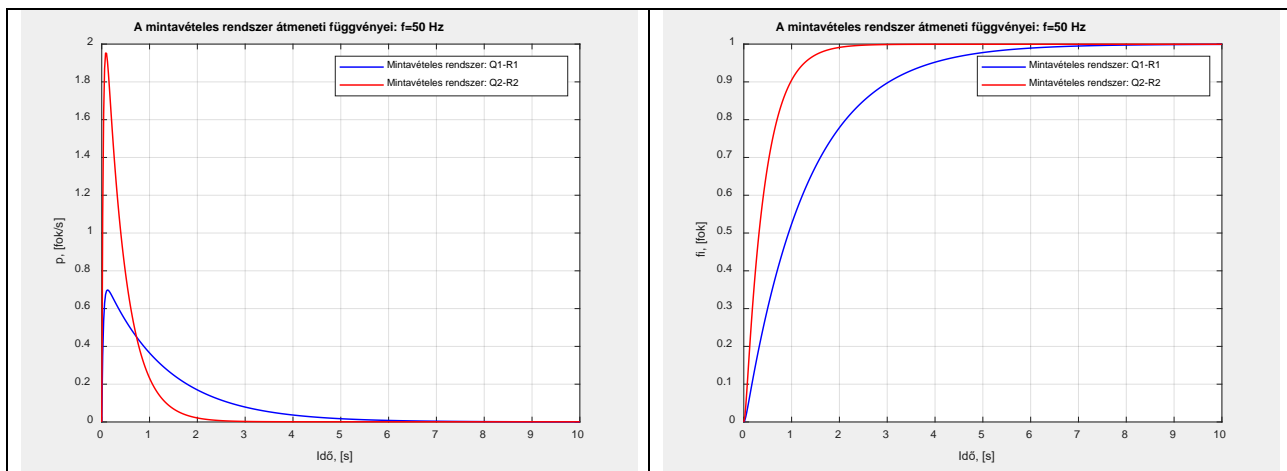
10. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

A 10. ábrán látható eredmények értékelése:

- 1) a folytonos idejű, zárt szabályozási rendszert mintavételezése után (10. a) ábra) megvizsgáltam a stabilitási viszonyokat (10. b) ábra). A zárt, mintavételes szabályozási rendszer a z -síkon, az egységnyi sugarú körön belül két pólussal rendelkezik: $z_1 = 0,538$ és $z_2 = 0,952$. A tranziens folyamatok $\xi = 1$ csillapítási tényezővel rendelkeznek.
- 2) Ha a jelenleg meglévő tartalékokra előírnak értékeket és szigorúbb követelményeket támasztanak, akkor előfordulhat, hogy a zárt szabályozás szabályozóját újra kell tervezni.
- 3) összehasonlítva a folytonos, és a mintavételezett zárt rendszerek viselkedését, azt állapíthatjuk meg, hogy úgy az orsózó szögsebesség (10. c) ábra), mint az orsózó szög (10. e) ábra) esetén a folytonos és a mintavételes rendszer viselkedése között csak nagyon kisértékű eltérés mérhető (10. d) és (10. f) ábrák).
- 4) Az orsózó szögsebesség esetén a hibajel stacioner értéke $e(\infty) = -9,96889 \cdot 10^{-8} \text{ fok/s}$, míg a dőlési szög esetén, a maradó hiba értéke állandósult állapotban $e(\infty) = 4,92939 \cdot 10^{-19} \text{ fok}$.
- 5) Mindkét állapotváltozó viselkedésére elmondhatjuk, hogy a mintavételezés csak nagyon kis hibát eredményezett, a maradó hiba értéke gyakorlatilag a számítások numerikus pontosságának felel meg, és maga a mintavételezés pedig érdemben nem befolyásolja.

A továbbiakban újra vizsgáljuk meg, hogy a szabályozótervezés során alkalmazott különféle súlyozó mátrixok hogyan befolyásolják a mintavételes rendszer viselkedését. A számítógépes szimuláció eredményei a 11. ábrán láthatóak.

11. ábra. A Trainer-60 UAV folytonos és mintavételes zárt szabályozási rendszereinek viselkedése.

A 11. ábrán jól látható, hogy a súlyozó mátrixok értékei nagyban befolyásolják a mintavételes zárt szabályozási rendszer viselkedését. A zárt, mintavételes rendszer működése és minőségi jellemzői, performanciáinak változása tekintetében a szabályozótervezés során alkalmazott súlyozás az, ami meghatározza a rendszer viselkedését, mintsem a mintavételezés frekvenciája.

A korábban elhangzottakat összegezve elmondhatjuk tehát, hogy:

- a kisméretű UAVk PID-szabályozó alapú robotpilótáinak mintavételezése nem változtatja sem a stabilitási viszonyokat, sem pedig a minőségi jellemzőket;

- a PID-szabályozóval működő mintavételes rendszerek, hasonlóképpen a folytonos működésű rendszerekhez, inkább érzékenyek az optimális szabályozótervezés során alkalmazott súlyozásra.

A kérdés második, 2.2 részére vonatkozó válaszom a következő:

A dolgozat kisméretű, alapvetően felderítési céllal alkalmazott UASk, valamint az UAVk automatikus repülésszabályozása kérdéseinek vizsgálatát tűzte ki célul. Eme léggépjárművek manőverezőképessége a rendelkezésre álló vonó-, vagy tolóerő miatt meglehetősen korlátozott, így ezen UAVk agresszív, nagy terheléses manővereket nem képesek végrehajtani.

Az elmúlt évek során főleg a műveleti területi UAV alkalmazások terén megjelentek az olyan agilis, és olyan agresszív UAV repülések, amelyek során:

- az UAV nagy pályaszögű, közel függőleges, hirtelen emelkedést hajt végre;
- az UAV hirtelen nagy pályaszögű süllyedést, meredek repülési pályán, közel függőleges zuhanást hajt végre;
- az UAV épített, városi környezetben nagy terhelési tényezővel fordulót hajt végre;
- az UAV megfelelően megtervezett 3D-s repülési pályán kismagasságú repülést hajt végre;
- mozgó felszíni pontokra történő rávezetés során az UAV kis időkéssel követi azt.

A dolgozatban bemutatott szabályozótervezési módszerek alapvetően a klasszikus automatikus repülésszabályozás feladatainak végrehajtására szolgálnak. Az 'agilis', és esetleg az 'agresszív' UAV manőverezés végrehajtása (pl. cirkáló 'lőszerek') a rendelkezésre álló nagy kormányerők és nyomatékok, valamint kellő sárkányszerkezeti szilárdság kérdése, mintsem szabályozási kérdés: az agresszív manőverekből eredő terheléseket a sárkányszerkezetnek sérülések nélkül (pl. repedés, törés) el kell viselnie. A bemutatott szabályozási algoritmusok a megfelelően tervezett UAVk agilis, és agresszív irányítására egyaránt alkalmasak.

Még egyszer nagy tisztelettel megköszönve Szabó professzor úr opponensi munkáját, tisztelettel arra kérem, hogy a kérdéseire adott válaszaimat elfogadni szíveskedjen!

Budapest, 2024. szeptember 20.

Szabolcsi Róbert